

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
(Γ' Λυκείου - Μάθημα Κατεύθυνσης)**

**ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
(Τεύχος Β')**

Αθήνα 2000

Ομάδα σύνταξης

Γιάννης Αθ. Πανούσης, Φιλολόγος, δρ. Κλασικής Φιλολογίας:

Ηθικά Νικομάχεια: ενότητες 1 - 4, 6 -9

Ζωή Π. Σπανάκου, Φιλολόγος, δρ. Φιλοσοφίας:

Ηθικά Νικομάχεια: ενότητες 5, 10, Πολιτικά: ενότητες 11-14

Ευγενία Σπετσιώτου -Μέλλιου, Φιλολόγος, Μ.Δ. Παιδ/κής Φιλ/κής Σχολής Π.Α.:

Πολιτικά: ενότητες: 15 - 20

Συντονισμός - Επιμέλεια: Ζωή Π. Σπανάκου, Φιλολόγος, δρ. Φιλοσοφίας:

Copyright (C) 2000: Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας

Αδριανού 91, 105 56 Αθήνα

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή ανατύπωση ή φωτοτύπηση μέρους ή όλου του παρόντος βιβλίου, καθώς και η χρησιμοποίηση των ερωτήσεων που περιέχονται σ' αυτό σε σχολικά βοηθήματα ή για οποιοδήποτε άλλο σκοπό, χωρίς τη γραπτή άδεια του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Πρόλογος..... 5
- Εισαγωγικό Σημείωμα..... 7

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

- ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ
Εισαγωγή: Βίος και Έργα..... 13

Ἠθικὰ Νικομάχεια

Εισαγωγή	16
Ενότητα 1η	19
Ενότητα 2η	24
Ενότητα 3η	28
Ενότητα 4η	32
Ενότητα 5η	36
Ενότητα 6η	39
Ενότητα 7η	43
Ενότητα 8η	47
Ενότητα 9η	52
Ενότητα 10η	56
Ερωτήσεις για τη συνολική θεώρηση των ΗΝ.....	59

Πολιτικά

Εισαγωγή.....	62
Ενότητα 11η.....	63
Ενότητα 12η.....	67
Ενότητα 13η.....	70
Ενότητα 14η.....	73
Ενότητα 15η.....	75
Ενότητα 16η.....	79
Ενότητα 17η.....	82
Ενότητα 18η.....	85

Ενότητα 19η.....	88
Ενότητα 20η	91
Ερωτήσεις για τη συνολική θεώρηση των <i>Πολιτικῶν</i>	95
Ερωτήσεις γενικής συνολικής θεώρησης (<i>Ἡθικῶν Νικομαχείων και Πολιτικῶν</i>).....	97
Παραδείγματα κριτηρίων αξιολόγησης.....	100
Παραδείγματα αδίδακτων κειμένων.....	107
• ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	116
• ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	146
• ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ.....	167

Φωτογραφία εξωφύλλου: Αίθουσα Πανεπιστημίου, Πανεπιστημιακή διδασκαλία
από μικρογραφία του 14ου αιώνα στον Κώδικα του έργου
του Αριστοτέλη *Ἡθικὰ Νικομάχεια*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με τα τελευταία βιβλία αξιολόγησης των μαθητών, που πρόκειται να δημοσιευθούν στις αρχές του 2000, ολοκληρώνεται μια σημαντική προσπάθεια του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας, στόχος της οποίας ήταν η εκπόνηση και διάδοση νέων μεθόδων αξιολόγησης των μαθητών του Ενιαίου Λυκείου. Στο πλαίσιο της εκπονήθηκαν τα τρία τελευταία χρόνια δεκάδες βιβλίων που καλύπτουν το σύνολο σχεδόν των μαθημάτων, τα οποία διδάσκονται στο Λύκειο. Τα βιβλία αυτά περιέχουν οδηγίες μεθοδολογίας σχετικές με την αξιολόγηση των μαθητών, παραδείγματα ερωτήσεων διαφόρων τύπων, υποδείγματα εξεταστικών δοκιμασιών, θέματα συνθετικών - δημιουργικών εργασιών και άλλα χρήσιμα στοιχεία για τους εκπαιδευτικούς.

Το έντυπο αυτό υλικό συνοδεύτηκε από την παραγωγή ανάλογου ηλεκτρονικού υλικού, από τη δημιουργία Τράπεζας Θεμάτων και από πολυάριθμες επιμορφωτικές δραστηριότητες σχετικές με την αξιολόγηση των μαθητών.

Η παραπάνω προσπάθεια δεν είχε σκοπό να επιβάλει ένα συγκεκριμένο τρόπο αξιολόγησης ούτε να αυξήσει το φόρτο εργασίας διδασκόντων και διδασκομένων, όπως ισχυρίστηκαν ορισμένοι. Επιδίωξε να ενημερώσει τους καθηγητές για τις σύγχρονες εξεταστικές μεθόδους, να τους δώσει πρακτικά παραδείγματα εφαρμογής τους, να τους προβληματίσει γύρω από τα θέματα αυτά και να τους παράσχει ερεθίσματα για αυτομόρφωση. Πιστεύουμε ότι με το έργο μας συμβάλαμε στη διεύρυνση της δυνατότητας των διδασκόντων να επιλέγουν οι ίδιοι τη μέθοδο που θεωρούν πιο κατάλληλη για την αξιολόγηση των μαθητών τους και βοηθήσαμε στην αύξηση της παιδαγωγικής τους αυτονομίας.

Πεποίθησή μας είναι πως όλα αυτά άλλαξαν το τοπίο στον τομέα της αξιολόγησης των μαθητών του Ενιαίου Λυκείου, έφεραν νέο πνεύμα και άρχισαν να τροποποιούν σταδιακά ξεπερασμένες αντιλήψεις και τακτικές που κυριάρχησαν επί πολλά χρόνια στο Ελληνικό σχολείο. Τα θετικά σχόλια που εκφράστηκαν από το σύνολο σχεδόν των επιστημονικών και εκπαιδευτικών φορέων για τα θέματα των εξετάσεων του περασμένου

Ιουνίου, τα οποία διαμορφώθηκαν με βάση το πνεύμα και τη μεθοδολογία της αντίστοιχης εργασίας του Κ.Ε.Ε., επιβεβαιώνουν όσα προαναφέρθηκαν.

Η κριτική που είχε αρχικά ασκηθεί για το έργο μας περιορίζεται συνεχώς, ενώ αυξάνει καθημερινά η αποδοχή του από την εκπαιδευτική κοινότητα και η αναγνώρισή του. Σ' αυτό συνέβαλε ασφαλώς και η βελτίωση του υποστηρικτικού υλικού που παράγεται από το Κ.Ε.Ε., η οποία οφείλεται, μεταξύ άλλων, και στις παρατηρήσεις και υποδείξεις των διδασκόντων στα Ενιαία Λύκεια. Η συνειδητοποίηση, τέλος, του τρόπου με τον οποίο πρέπει να χρησιμοποιείται το υλικό αυτό στη διδακτική πράξη και ο περιορισμός των σφαλμάτων που διαπράχθηκαν στην αρχή (μηχανική αναπαραγωγή πλήθους ερωτήσεων, υπέρμετρη αύξηση της εργασίας των μαθητών, απουσία εναλλακτικών τρόπων αξιολόγησης κτλ.) οδήγησαν σε πολύ θετικά αποτελέσματα, τα οποία όσο περνά ο καιρός θα γίνονται εμφανέστερα.

Η διαπίστωση αυτή μας ενισχύει να συνεχίσουμε την προσπάθειά μας και να την επεκτείνουμε, εκπονώντας ανάλογο υλικό και για άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες, εφόσον εξασφαλιστούν οι απαραίτητες οικονομικές και λοιπές προϋποθέσεις.

Τελειώνοντας, επιθυμώ να ευχαριστήσω όλους τους συνεργάτες μου στο Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, οι οποίοι εργάστηκαν αφιλοκερδώς, με αφοσίωση και σπάνιο ζήλο και επιτέλεσαν κάτω από δύσκολες συνθήκες σημαντικό έργο. Ευχαριστώ ακόμη όλους τους εκπαιδευτικούς που με ποικίλους τρόπους στήριξαν την προσπάθειά μας και βοήθησαν στην επιτυχία της. Ξέχωρες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στις δακτυλογράφους του Κ.Ε.Ε, στο τεχνικό προσωπικό του, στον Προϊστάμενο της Γραμματείας του κ. Γεώργιο Κορκόντζηλα και στους εκδότες που συνεργάστηκαν μαζί μας από το 1997 μέχρι σήμερα.

Αθήνα, Δεκέμβριος 1999

Καθηγητής Μιχάλης Κασσωτάκης
Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κ.Ε.Ε.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το δεύτερο τεύχος αξιολόγησης των μαθητών της Γ΄ Λυκείου στην αρχαία ελληνική γραμματεία (θεωρητικής κατεύθυνσης) περιλαμβάνει τα υπόλοιπα κείμενα του *Φιλοσοφικού Λόγου*, δηλαδή ενότητες από τα *Ἠθικὰ Νικομάχεια* και τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη. Τα κείμενα αυτά, όπως είναι γνωστό, διδάσκονται για πρώτη φορά στο Λύκειο¹. Το γεγονός αυτό κάνει δυσκολότερη την εργασία των φιλολόγων και μεγαλύτερη την ευθύνη τη δική μας, να δώσουμε ερωτήσεις αξιολόγησης που να ανταποκρίνονται στο επίπεδο των μαθητών χωρίς να απλουστεύουν, με κίνδυνο να παραποιούν, το φιλοσοφικό λόγο του Σταγειρίτη. Επειδή, λοιπόν, ο μοναδικός τρόπος επικοινωνίας μας με τους διδάσκοντες συναδέλφους είναι το βιβλίο αυτό και επειδή είναι αυτονόητο ότι θα πρέπει να μην υπάρχει καμιά αμφιβολία σχετικά με την αξιολόγηση, σχετικά δηλαδή με το τι αναμένεται ως απάντηση σε μία ερώτηση ή ποιο στόχο υπηρετεί, προχωρήσαμε σε ορισμένες αλλαγές σε σχέση με το Α΄ τεύχος μας για το *Φιλοσοφικό Λόγο*.

Συγκεκριμένα, ενώ ακολουθήσαμε την ίδια δομή, προτείνουμε κατά ενότητα **στόχους αξιολόγησης** που παραπέμπουν σε αντίστοιχους διδακτικούς στόχους και προσθέτουμε, επίσης κατά ενότητα, ένα τμήμα με τίτλο **επισημάνσεις**, όπου εξηγούμε πώς κατανοούμε ορισμένα σημεία των στόχων και του κειμένου, επομένως την οπτική των ερωτήσεων που προτείνουμε και τον άξονα απάντησης που θα αναμέναμε. Ευνόητο είναι ότι όλα αυτά είναι προτάσεις, άλλωστε αφορούν σε θέματα *ένδεχομένως ἄλλως ἔχειν*, για να θυμηθούμε τον Αριστοτέλη. Πάντως οι στόχοι αναλύουν και εξειδικεύουν εκείνους του Α. Π. Υπενθυμίζουμε ότι για τη διδασκαλία του Αριστοτέλη ορίζονται ως στόχοι:

¹ Μέχρι τώρα ο Αριστοτέλης ήταν απών από τη σχολική πράξη, αφού τα αποσπάσματα των *Ἠθικῶν Νικομαχείων* που περιλαμβάνονται στα *Φιλοσοφικά Κείμενα* της Γ΄ Γυμνασίου σπανίως διδάσκονται, ενώ στο Ανθολόγιο των Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων της Γ΄ Λυκείου περιλαμβάνονταν μόνο τρία μικρά κείμενα.

- να επισημάνουν οι μαθητές τη σημασία που έχει για τη ζωή και την ευδαιμονία του ατόμου η ενεργητική συμμετοχή του σε μια κοινωνία πολιτών με συνεκτικούς δεσμούς τους νόμους και τη δικαιοσύνη.
- να διακρίνουν τα σημεία στα οποία όλα τα είδη των πολιτευμάτων προσεγγίζουν αλλά και εκείνα στα οποία ριζικά διαφοροποιούνται.
- να διαπιστώσουν ότι αμιγές πολίτευμα δύσκολα δημιουργείται και ακόμα δυσκολότερα παραμένει και ότι η μορφή του εξαρτάται από το πόσο πλησιάζει ή απομακρύνεται από την άριστη πολιτική κοινωνία.
- να συζητήσουν και να εκτιμήσουν τη θέση του Αριστοτέλη ότι προτιμότερος τρόπος ζωής, που οδηγεί στην ευδαιμονία του ατόμου και του συνόλου, είναι ο κατ' άρετήν. Άρα αυτός πρέπει να είναι ο απώτερος σκοπός κάθε μορφής πολιτεύματος.
- να συνειδητοποιήσουν τον προσανατολισμό της παιδείας κατά τον Αριστοτέλη όχι μόνο προς τα χρήσιμα και αναγκαία αλλά κυρίως προς όσα συντελούν στην πνευματική καλλιέργεια του ανθρώπου.
- να συζητήσουν την άποψη ότι το να κνηγάει κανείς πάντα το χρήσιμο δεν ταιριάζει σε μεγαλόψυχο και ελεύθερο άνθρωπο. Και αυτό να το δουν στο πλαίσιο του γενικότερου πραγματιστικού -ρεαλιστικού προσανατολισμού της αριστοτελικής φιλοσοφίας.
- να προχωρήσουν σε συσχετισμούς και συγκρίσεις πλατωνικών και αριστοτελικών θέσεων, όπου επιβάλλεται από τα ερμηνεύσιμα αποσπάσματα. Να αξιοποιήσουν γι' αυτές τις συγκρίσεις παράλληλα κείμενα όχι μόνο του Πλάτωνα (π.χ. από τον Κρίτωνα σχετικά με τη γνώμη των πολλών, σε συσχετισμό με το απόσπασμα των Πολιτικών Γ 1281a 11 - 1282a 23 για το ποιος έχει την εξουσία στην πόλη), αλλά και της πολιτικής ελεγκσίας, του Περί ανέμων, τόπων και υδάτων έργου του Ιπποκράτη (π.χ. τις παραγράφους 1, 12 και 16 όταν ερμηνεύονται τμήματα των Πολιτικών και των Ηθικών Νικομαχείων σχετικά με την αξία της αγωγής, της έννομης πολιτείας, της κυριαρχίας επί των ηδονών) και των τραγικών ποιητών.²

² Βλ. Οδηγίες για την διδασκαλία των Φιλολογικών Μαθημάτων στο Ενιαίο Λύκειο, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Τμήμα Δ/θμιας Εκπαίδευσης, Αθήνα 1999, σσ. 59-60.

Αναφορικά με τον τελευταίο στόχο δίνουμε στις ερωτήσεις χωρία της αρχαίας γραμματείας, ή, όταν πρόκειται για μεγαλύτερα κείμενα, τα παραθέτουμε σε ιδιαίτερο τμήμα με τίτλο **Παράλληλα κείμενα**. Για ορισμένα από αυτά υπάρχει παραπομπή στην ενότητα. Το περιεχόμενο όλων όμως προσδιορίζεται και συνδέεται με συγκεκριμένα θέματα μέσω ενός τίτλου που αποτελεί δική μας επιλογή³. Όπως και στο Α΄ τεύχος, παραθέτουμε και εδώ **Κείμενα από τη βιβλιογραφία** τα οποία διευκρινίζουν, σχολιάζουν ή αναλύουν την αριστοτελική σκέψη. Τα κείμενα αυτά μπορεί να αξιοποιηθούν κατά την κρίση του διδάσκοντος. Λάβαμε βέβαια υπόψη μας το Βιβλίο του Καθηγητή και δεν παραθέσαμε κείμενα που υπάρχουν εκεί. Κατά τον ίδιο τρόπο δεν επαναλάβαμε στις **επισημάνσεις** διευκρινίσεις που δίνονται στο βιβλίο του καθηγητή ή στα σχόλια του διδακτικού βιβλίου. Τα τελευταία αυτά αξιοποιήσαμε και στις ερωτήσεις.

Οι ερωτήσεις, κατά μέσο όρο δέκα ανά ενότητα, είναι καταρχήν ερωτήσεις κατανόησης-επεξεργασίας του κειμένου και έπειτα εμβάθυνσης, ανάλυσης, σύγκρισης. Οι **ερμηνευτικές ερωτήσεις** είναι κυρίως ερωτήσεις ανοικτού τύπου - σύντομης απάντησης ή ελεύθερης ανάπτυξης - αλλά και κάποιες συνδυασμού αντικειμενικού τύπου και ελεύθερης ανάπτυξης. Αυτές είναι σχετικά λίγες, γιατί δεν είναι εύκολο να κατασκευαστεί τέτοια ερώτηση σε φιλοσοφικό κείμενο χωρίς να καταλήξει σε επικίνδυνες απλουστεύσεις.

Καταβάλαμε κάθε προσπάθεια ώστε οι ερωτήσεις να είναι προσαρμοσμένες κατά το δυνατόν στο επίπεδο των μαθητών. Όπου ζητείται κάτι εκ πρώτης όψως δύσκολο (όπως περιεχόμενο εννοιών στην αριστοτελική φιλοσοφία, συγκρίσεις με άλλους φιλοσόφους κ.λπ.) ως απάντηση για την αξιολόγηση του μαθητή αρκούν όσα περιλαμβάνει το κείμενο και τα σχόλια του διδακτικού βιβλίου. Αν στο δικό μας βιβλίο δίνεται μια πληροφορία επιπλέον, έχει στόχο μόνο να προφυλάξει από ενδεχόμενη παρανόηση, που μπορεί να προέλθει από την ερώτηση και δεν μπορούσε να αποφευχθεί αλλιώς. Μπορεί να δοθεί στους μαθητές

³ Για όλα τα κείμενα παρατίθεται και μετάφραση εκτός από τον *Επιτάφιο*, που διδάσκεται

οτιδήποτε από αυτά θεωρεί αναγκαίο ο διδάσκων αλλά μόνο για να βοηθήσει στην κατανόηση του κειμένου όχι για να το "μάθουν" οι μαθητές, με την έννοια ότι θα αποτελεί ύλη εξετάσεων. Αυτό αποκλείεται παντελώς. Άλλωστε, όπως πάντα, επαναλαμβάνουμε ότι η επιλογή ερωτήσεων από τα βιβλία του ΚΕΕ για την αξιολόγηση του μαθητή είναι ευθύνη του διδάσκοντος, ο οποίος θα αποφασίσει με κριτήριο το επίπεδο της τάξης του και τις ιδιαίτερες κάθε φορά συνθήκες λειτουργίας της σχολικής τάξης.

Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίσαμε είναι η αποσπασματικότητα των κειμένων του Αριστοτέλη, που κατά τη γνώμη μας μπορεί να δημιουργήσει δυσχέρειες στην κατανόηση της σκέψης του φιλοσόφου. Για το λόγο αυτό συμπληρώνουμε με χωρία του Αριστοτέλη όχι για να επιβαρύνουμε τον διδάσκοντα ή το μαθητή, αλλά για βοηθήσουμε στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου. Ούτε και αυτά τα κείμενα προσθέτουν βέβαια κάτι στην εξεταστέα ύλη. Ως προς τις λεξιλογικές ερωτήσεις, τα κριτήρια, τα αδίδακτα κείμενα και τις ερωτήσεις συνολικής θεώρησης ισχύουν τα ίδια με το προηγούμενο τεύχος.

Ελπίζουμε το τεύχος αυτό να βοηθήσει το φιλόλογο να ανταποκριθεί στο δύσκολο έργο του και όπως πάντοτε οι παρατηρήσεις σας θα είναι πολύτιμες για τη βελτίωση του τεύχους στην επανέκδοσή του.

Η Ομάδα Σύνταξης